

УДК 811.161.2'367.624:811.111

ПРИСЛІВНИК ЯК КОМПОНЕНТ АД'ЕКТИВНО-АДВЕРБІАЛЬНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Федурко О.М., к. філол. н., доцент

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Статтю присвячено зіставному дослідженню ад'єктивно-адвербіальних словосполучень в українській й англійській мовах. Схарактеризовано особливості сполучуваності прислівників із прикметниками. Установлено, що між компонентами ад'єктивно-адвербіальних словосполучень наявні атрибутивні семантико-синтаксичні відношення, семантична спеціалізація яких залежить від значеннєвих характеристик прислівникових слів.

Ключові слова: відприкметниковий прислівник, ад'єктивно-адвербіальні словосполучення, сполучуваність, семантико-синтаксичні відношення.

Статья посвящена сопоставительному исследованию адъективно-адвербиальных словосочетаний в украинском и английском языках. Охарактеризовано особенности сочетаемости наречий с прилагательными. Установлено, что между компонентами адъективно-адвербиальных словосочетаний существуют атрибутивные семантико-синтаксические отношения, семантическая специализация которых зависит от смысловых характеристик наречных слов.

Ключевые слова: отадъективные наречия, адъективно-адвербиальные словосочетания, сочетаемость, семантико-синтаксические отношения.

Fedurko O.M. ADVERBS AS A COMPONENT OF ADJECTIVAL-ADVERBIAL PHRASES IN THE UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES

The paper deals with the contrastive study of adjectival-adverbial phrases in English and Ukrainian. The peculiarities of the adverb compatibility with adjectives are described in the paper. It has been found that among the components of adjectival-adverbial phrases exist attribute semantic-syntactic relations, semantic specialization of which depends on the meaning characteristics of adverbial words.

Key words: adjectival adverb, adjectival-adverbial phrases, compatibility, semantic-syntactic relations.

Постановка проблеми. Питання про природу словосполучення (Н. Арутюнова, В. Богданов, І. Вихованець, М. Всеволодова, А. Загнітко, Г. Золотова, Ю. Степанов та ін.) є одним із найбільш актуальних і дискусійних у сучасному мовознавстві. Вивчене достатньо глибоко з позицій формально-граматичного синтаксису, функціоналістами воно трактується як вторинне з номінативною функцією синтаксичне утворення, оформлене в межах речення внаслідок різнотипних ускладнень його вихідної структури [5, с. 35]. При цьому не заперечується доцільність розгляду словосполучення й поза реченням, на певному рівні абстрагування від нього, оскільки воно відображає системно зумовлені семантичні й формальні закономірності сполучуваності слів [5, с. 183; 6, с. 165; 9, с. 66] як презентів певних лексико-граматичних розрядів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри те, що провідна роль в утворенні словосполучень відводиться іменникові, живе мовлення засвідчує регулярність семантично неелементарних реченнєвих побудов, одним із компонентів яких є словосполучення на зразок «прикметник + якісно-означальний прислівник», наприклад: *Ви геніально і абсолютно послідовні* (Іван Багряний). Виявляючи

високу активність не тільки в українській мові (пор. англ. *She was thoroughly charming to him* (G. Eliot), *The room is brilliantly lighted* (O. Wilde)), вони досі не були предметом детального лінгвістичного розгляду.

Постановка завдання. Мета статті – здійснити аналіз формальних і семантичних характеристик словосполучень «прикметник + відприкметниковий прислівник на -o (-e)» в зіставленні з їх англійськими еквівалентами, оскільки такий аспект розгляду дає змогу не тільки встановити спільне й відмінне в досліджуваних явищах, а й глибше пізнати їх природу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Установлено, що кожне словосполучення будується за певною структурною схемою, диференційними ознаками якої є семантико-граматична природа компонентів; форма синтаксичного зв'язку; засоби вираження синтаксичного зв'язку; тип семантико-синтаксичного відношення; порядок розташування компонентів [5, с. 192]. Словосполучення з прикметником і діеприкетником (діеприкетник має низку спільних із прикметником ознак – семантичних, словотвірних, граматичних [10, с. 35]) поширені в системах обох зіставлених мов. До того ж у

системі англійської вони є найуживанішим різновидом ад'єктивних словосполучень [4, с. 7], а також єдиним, у яких ад'юнкт регулярно вживається в препозиції до прикметника, – конструкції на зразок AdvAdjN (*politically active youth, moderately intelligent people*), AdvVingN (*widely staring eyes*), AdvVenN (*the most frequently used gerund*) [1, с. 52, 110]. Синтаксичні контакти прикметників і залежних від них прислівників теж ґрунтуються на співвідносності їх семантичних планів [11, с. 156]. У цих словосполученнях прислівник виражає ознаку ознаки з тією лише відмінністю, що в комплексах на зразок *жахливо втомлений, надзвичайно цікавий, невичерпно повний // terribly tired, deeply affected, greatly astonished* він завжди є засобом вираження характеристики предмета – опосередкованої й додаткової.

Прикметник/діеприкметник як стрижневий компонент AdvAdj-словосполучень у формально-синтаксичній структурі українського й англійського речень уживається в таких функціях: а) предикативній (для англійських прикметників ця сфера домінантна [4, с. 6]): *Його дім, його комора, його стіл невичерпально повні* (У. Самчук) // *I was absurdly devoted to him '...'* (O. Wilde); б) атрибутивній: *І важко спілі полуниці намистом хляться у став* (М. Стельмах) // *They're meant for moderately intelligent people* (A.J. Cronin); в) у функції відокремленого означення: *Штурман не реагує, підкреслено байдужий, стомлений '...'* (Іван Багряний) // *He smiled, suddenly gay* (I. Shaw). Ад'єктивно-адвербіальні конструкції двох останніх різновидів відзначаються більшою семантичною складністю, оскільки являють собою взаємодію двох прихованих предикатів [16, с. 236], наприклад: *І важко спілі полуниці намистом хляться у став* (М. Стельмах) ← *Полуниці намистом хляться у став* + *Полуниці спілі* + *Полуниці важкі* // *They're meant for moderately intelligent people* (A.J. Cronin) ← *They're meant for people* + *The people are intelligent* + *The people are moderate*. Український прикметник, означуваний прислівником, може входити до складу підмета: *Щось невимовно понуре шепче їхній душі, що їм уже не вернуться до життя* (О. Турянський). В аналізованих текстах англійської мови таке вживання не зафіксовано.

У всіх перелічених функціях прикметник характеризується двобічною різноспрямованою синтаксичною залежністю: з одного боку, узгоджується з іменником як означення або присудок, а з другого – поширю-

ється залежним прислівником відповідно до умов синтаксичного зв'язку прилягання, який, однак, значно сильніший, ніж у дієслівно-прислівникових, бо семантика й морфологія прикметника потребують фіксованої вказівки на час більшою мірою, ніж семантика й морфологія дієслова; справа, отже, у специфіці категоріальних характеристик прикметника та дієслова.

Українські ад'єктивно-адвербіальні словосполучення ґрунтовано проаналізовано до того ж на широкому зіставному тлі в монографічному дослідженні І. Кононенка «Прикметник у слов'янських мовах» [11]. Окремі питання українських ад'єктивно-адвербіальних комплексів досліджувано в працях М. Степаненка [15], англійських – Л. Бистрової [3] та О. Шевченко, Р. Васильєвої [4]. У них наголошено, зокрема, що сполучуваність прислівників із прикметниками, ужитими як в атрибутивній, так і предикативній функціях, має «обмежений характер», тобто характеризується «високим ступенем вибірконості» й зумовлена «головним чином необхідністю вказувати на ступінь вияву тієї чи тієї ознаки або на ступінь її стійкості» [2, с. 28], що прислівники в тому числі й на *-o (-e) // -ly* взаємодіють в основному з якісними (здебільшого у формі нульового та вищого ступенів порівняння) прикметниками або з тими відносними, які перейшли в якісні, «оскільки саме семантика якості передбачає потенційне прирощення змісту»: залежні прислівники увиразнюють кваліфікативний характер таких одиниць [11, с. 157], пор.: *дуко щасливий батько // the wildly happy father*. В аспекті семантичному такі прикметники найчастіше позначають загальну оцінку предметів та осіб, фізичні якості й властивості людей і тварин, їхні внутрішні якості, інтелектуальні якості людей, їхні емоції, настрої, душевні стани. Зібраний нами матеріал засвідчує слушність думки, що деякі відносні прикметники теж можуть взаємодіяти з означальними прислівниками [4, с. 7; 11, с. 165], не тільки з прислівниками міри й ступеня, наприклад: *типово шведський, догматично матеріалістичний // typically Scottish, dogmatically materialist*. У таких структурах, як виглядає, відносні прикметники набувають характеризувального значення, наближаючись за своїми ознаками до якісних.

Між компонентами ад'єктивно-адвербіальних словосполучень наявні атрибутивні семантико-синтаксичні відношення, семантична спеціалізація яких залежить і від зна-

ченневих характеристик прислівникових слів. У цьому зв'язку актуально, носіями яких значень ці останні є.

Дехто з учених [13] обстоює думку, що прикметники здатні взаємодіяти лише з кількісними прислівниками. Її заперечив В. Виноградов: попри те, що якісні прислівники найчастіше означають дієслова, вони поєднуються також із прикметниками та прислівниками [8, с. 345]. Проте важливо й те, що «слова на **-ly** в приад'єктивній функції зазвичай редукують частину лексичного значення, розвиваючи значення посилення (інтенсифікації) ознаки» [7, с. 37]. Дослідники слов'янських та англійських ад'єктивно-адвербіальних словосполучень наголошують також на тому, що вживання якісних прислівників на **-o (-e) // -ly** з прикметниками – явище в історії мови відносно пізнє, але досить активне [14]. Порівняно з придієслівним уживанням якісних прислівників, приад'єктивне характеризується більшою складністю насамперед тому, що ці одиниці позначають хоча й іншу, але також якісну ознаку з різноманітними значеннями відтінками – оцінним, порівняльним, обмежувальним: '...' *До матері, коли приїжджав, був **нелукаво** ніжним і добрим* (І. Вільде) // *She looked **strangely** calm, her lungs pulling slowly, deeply* (D. Brown). У праці І. Кононенко їх об'єднано під назвою кваліфікативних і зараховано поряд із квантитивними прислівниками до конструкцій із означальною семантикою, на протигагу комплексам із обставинним значенням на зразок *вічно вбога, завжди слухняна, вечно ироничское, ciagle ponury* [11, с. 159]. Словосполучення останнього різновиду в обстежуваних англійських текстах не виявлено.

У кваліфікативних словосполученнях прислівник указує на якісну ознаку вираженої прикметником/дієприкметником статичної ознаки. Отже, до складу ад'єктивно-адвербіальних словосполучень можуть входити прислівники на **-o (-e) // -ly** відмінного семантичного плану: а) із загальнооцінним значенням (*добре вихований, погано підготовлений* // *well educated*); б) з частковооцінним (*ненормально строгий, хвилююче прекрасний* // *abnormally severe, remarkably small*, пор. в реченні: *Над **незвично** тихим селом місяць розплескує прозорі потоки* (М. Стельмах) // *Her progress along Park Road was **agreeably** uneventful* (A.J. Cronin); в) у яких оцінна сема (позитивного чи негативного змісту) – лише один із компонентів семної структури поряд із семами якісної чи кількісної кваліфікації

статичної ознаки: *холодно ворожий, приголомшливо голубий, безнадійно прозаїчний, смертельно блідий* // *coldly hostile, startlingly blue, hopelessly prosaic, deathly white*, пор. у реченні: *Ви **геніально** і абсолютно послідовні* (Іван Багряний) // *His manners towards the maid-servants were **disgustingly** free and familiar* (A. Conan-Doyle); *They grew **terribly** tired* (W.S. Maugham).

Прислівники загальнооцінного значення поєднуються насамперед із прикметниками віддієслівного (віддієприкметникового) походження [11, с. 159]. Зазначену закономірність помічено й серед співвідносних конструкцій англійської мови, пор.: *погано одягнений, добре поінформований, чудово облаштований, препаскудно почищений, зле вихований* // *beautifully lit up, badly shoked, prettily dressed, horribly frightened*, пор. у реченні: *Була **добре** одягнена, мала бурхливе волосся і яскраво мальовані уста* (У. Самчук) // *Deeply affected, Priam Farll rose and left the room* (A. Bennett), *She was small, beautifully made, with legs long for her body and slim hips* (W.S. Maugham). У цих комплексах оцінна семантика відступає на другий план, поступаючись місцем значенням способу дії та якості як провідним у дієслівно-прислівникових словосполученнях. Це має наслідком витворення семантики амальгамного типу: *міцно стиснуті кулаки* // *the tightly clenched hands*, пор. у реченні: *Він стояв проти неї без руху, з зложеними на грудях руками, з **насмішливо** примруженими п'яними очима* (У. Самчук) // *I don't deny that it is **smartly** written* (A. Conan-Doyle). Деякі з таких конструкцій високочастотні фразеологізовані [11, с. 160], особливо коли стрижневий прикметник/дієприкметник – слово до певної міри десемантизоване (*широко відкритий, широко розплющені, широко простелені*), див. у реченні: *Довгу хвилину стояли вони мовчазні, вдивляючись **широко** розплющеними очима в міську п'ятьму, в далеке минуле своє* (О. Довженко). Часом прислівник стає обов'язковим елементом, що забезпечує адекватне прочитання всього висловлення чи його фрагмента: *Кожен їхній (блискавок) спалах супроводжувався ударом грому, часом віддаленим, а більше близьким і **несхибно** разючим* (Д. Міщенко). Без прислівника *несхибно* складно, як видається, однозначно трактувати прикметник *разючим*. Можна, отже, зробити висновок про вагому роль прислівникової обставини способу дії в реалізації комунікативних інтенцій мовців.

В обох мовах наявні ад'єктивно-адвербіальні словосполучення, у яких якісно-означальні прислівники вказують на достовірність, безсумнівність прикметникової/дієприкметникової ознаки, що зближує їх із модальними словами [11, с. 161: *дійсно пережитий, стовідсотково провокаційний* // **decidedly alarming**, пор. у реченні: '...' *Потім були періоди національного піднесення, потужний вибух енергії національного державотворення, фактично повне зліквідування живих у роки сталініцини* '...' (А. Погрібний) // *But the two men were fundamentally opposite* (A.J. Cronin).

В обох мовах у взаємодію з прикметниками вступають означальні прислівники, що їх в англістиці названо "adverbs of respect" 'прислівники обмеження сфери вияву ознаки' [4]: *національно свідомий громадянин, термінологічно окреслені, логічно систематизовані, науково осмислені, теоретично можливий, хімічно активний, принципово важливий* // *physically beautiful, theoretically possible, chemically active*, пор. у реченні: *Ставлю крапку у цих роздумах у дні, що традиційно пов'язані в нас з пошануванням Тараса Шевченка* (А. Погрібний) // *And she was not melodramatic heroine: that is, a physically beautiful lovelorn parasite* (B. Shaw).

Між компонентами ад'єктивно-прислівникових сполучень можуть формуватися порівняльні (уподібнювальні) відношення. Вони характеризують насамперед ті комплекси, у яких прислівник мотивований відносним прикметником: *смертельно блідий* // **deathly white** або ж який своєю семантикою безпосередньо вказує на порівняння: *відносно незначний, однаково близькі, порівняно молодий* // *relatively unimportant, comparatively young*. Зафіксовано також конструкції, у яких прислівник номінує ознаку, що вважається еталонною щодо названої прикметником: *Постає переді мною в первозданно чистих фарбах те, що раз в житті буває* (Р. Лубківський).

Великий клас ад'єктивно-адвербіальних комплексів утворюють ті, у яких прислівники на **-o(-e)//-ly** виражають різний ступінь міри передаваного прикметником семантичного змісту: *страшно жалісливий, надзвичайно безпомічний* // *dreadfully pitiful, extraordinarily helpless*. Між їх компонентами можуть витворюватися такі різновиди квантитативних семантико-синтаксичних відношень: експлікації (*явно ігнорований, виразно академічний* // *apparently ignorant*), посилення ознаки (*над-*

мірно сильний, страшенно добрий, надзвичайно добрий // *frightfully strong, terribly good, surprisingly good*), її послаблення (*слабо вивчений* // *faintly vaporous*) [3, с. 28; 11, с. 157; 15, с. 15–16; 17, с. 289–301]. Оскільки значення посилення (+)/послаблення (-) ознаки мусить мати точку відліку (0), то цілком обґрунтованим вважаємо вживання прислівників зі значенням помірного ступеня вияву ознаки: *Помірно стишена багрянь* (Р. Лубківський) // *Her tone was gently deprecating* (A. Conan-Doyle).

Прислівники з кількісним значенням *цілковито, безконечно, винятково, значно, надзвичайно, невимовно, неймовірно, нескановано, нескінченно, нестерпно, приголомшливо, страшенно, цілковито* // *extremely, frightfully, perfectly, terribly, pretty, greatly, deeply, utterly, badly, bitterly, heartily, thoroughly, completely* указують на максимальний чи надзвичайно високий ступінь ознаки: *Ми тотально обеззброєні* (У. Самчук) // *Thomas Jones was a man of extremely nervous temperament* (A. Christie). Численні прислівники-квантифікатори (*скажімо, страшенно, приголомшливо, тотально* // *deathly, horribly, wildly*) містять у своїй семантичній структурі експресивні співзначення, що, на думку Є. Кржижкової, спричинює стирання, зношення її квантитативного елемента, а відтак стимулює безперервне оновлення складу таких одиниць [12, с. 129]. Воно можливе з огляду на те, що прикметник як частину мови характеризує категорія ступенів порівняння й широка сполучуваність із прислівниками міри і ступеня. За взаємодії з прикметниками лексичне значення прислівників на **-o (-e) // -ly** «наче піддається «редукції», спричиняючи тим самим розвиток у цих одиниць стрижневої функції підсилювача (інтенсифікатора), пор.: *страшно (погано) виглядати і страшно (дуже) схвильований* [7, с. 37], див. у реченні: *І був би катастрофічно тверезим!* (Люко Дашвар) // *As they walked home towards Vale View at the end of the evening he was jealously silent* (A.J. Cronin).

Відприкметникових прислівників із семантикою релаксації в обох мовах не виявлено, зафіксовано натомість одиниці, що вказують на низький або невизначений ступінь ознаки: *легко, просто, неясно, невизначено* // *barely, hardly, moderately, partly, scarcely, slightly, simply, nearly, vaguely*; *Стояла невизначено упокорена і ждала* (Д. Міщенко) // *His general appearance was slightly marred by the fact '...'* (A. Christie).

Компоненти ад'єктивно-адвербіальних словосполучень, на відміну від дієслівно-прислівникових, відзначаються сталістю позицій: і в англійській, і в українській мові прислівник передує прикметникові, незалежно від його синтаксичної функції – означення невідокремленого (*Князь теж спинився, затримав на ній замилювано теплий погляд* (Д. Міщенко) // *It was always a slightly embarrassing moment* (A.J. Cronin)) і відокремленого (*А деякі «мертві» [мови], нібито забуті, безнадійно втрачені, раптом через віки відроджуються'...* (О. Гончар) // *"Ah, you rogue!" – cried Jones, highly delighted* (A. Conan-Doyle)), іменної частини присудка (*Її чари безмежно сильні, сильніші, можливо, ніж страх і смерть* (У. Самчук) // *She was deathly white* (W.S. Maugham)). У складі українського речення ад'єктивно-прислівникові словосполучення можуть набувати ознак перерваних одиниць: *Російсько-українська двомовність України, як переконуємося, історично не така вже давня* (А. Погрібний).

Еквівалентні українським англійські комплекси є єдиним різновидом ад'єктивних словосполучень, у яких ад'юнкт (поширювач) регулярно вживається контактено.

Висновки з проведеного дослідження. Як бачимо, словосполучення «прикметник + якісно-означальний прислівник на *-o (-e) // -ly*» характеризуються певними закономірностями щодо своєї формальної організації, а також багатством відтінків атрибутивного семантико-синтаксичного значення, що, відповідно, розширює інформативний план речень, до складу яких вони входять. Зіставлення цього різновиду українських та англійських ад'єктивно-прислівникових конструкцій засвідчує близькість їх семантичних характеристик, тоді як розбіжності стосуються лексичної презентації тих чи тих різновидів семантики. Запропонована схема аналізу може бути застосована під час вивчення інших типів словосполучень із відприкметниковим прислівником у ролі залежного компонента, що дасть змогу зробити адекватний висновок про роль прислівникового слова в семантико-синтаксичній структурі українського та англійського речення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бархударов Л.С. Структура простого предложения современного английского языка / Л.С. Бархударов. – М. : Высшая школа, 1966. – 200 с.
2. Беляева М.А. Грамматика английского языка / М.А. Беляева. – М. : Высшая школа, 1977. – 333 с.
3. Бистрова Л.В. Сполучуваність прислівників з прикметниками у сучасній англійській мові / Л.В. Бистрова, О.Ф. Шевченко // Мовознавство. – 1986. – № 3. – С. 27–30.
4. Васильева Р.Я. Адъективные словосочетания с зависимыми наречиями в современном английском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Р.Я. Васильева. – М., 1967. – 20 с.
5. Вихованець І.Р. Грамматика української мови: Синтаксис / І.Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
6. Всеволодова М.В. Теория функционально-коммуникативного синтаксиса: Фрагмент прикладной (педагогической) модели языка : [учебник] / М.В. Всеволодова. – М. : Изд-во МГУ, 2000. – 502 с.
7. Гвишиани Н.Б. Полифункциональность слова в языке и речи : [учебное пособие] / Н.Б. Гвишиани. – М. : Высшая школа, 1979. – 200 с.
8. Грамматика русского языка : в 2 т. / редкол. В.В. Виноградов и др. ; АН СССР, Ин-т языкознания. – М. : Изд-во АН СССР, 1954. – Т. 2. – Ч. 2 : Синтаксис. – 1954. – 444 с.
9. Золотова Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка / Г.А. Золотова. – М. : Наука, 1973. – 370 с.
10. Иванова Л.П. Структурно-функциональный анализ простого предложения / Л.П. Иванова. – К. : Вища школа, 1991. – 166 с.
11. Кононенко І.В. Прикметник у слов'янських мовах : [монографія] / І.В. Кононенко. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2009. – 495 с.
12. Кржижкова Е. Количественная детерминация прилагательных в русском языке (лексико-синтаксический анализ) / Е. Кржижкова // Синтаксис и норма. – М. : Наука, 1974. – С. 122–144.
13. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении / А.М. Пешковский. – М. : Языки русской культуры, 2001. – 544 с.
14. Прокопович Н.Н. Словосочетание в современном русском литературном языке / Н.Н. Прокопович. – М. : Просвещение, 1966. – 400 с.
15. Степаненко М.І. Взаємодія формально-граматичної і семантичної валентності у формуванні й вираженні квантитативних відношень у структурі простого двоскладного речення / М.І. Степаненко // Мовознавство. – 1999. – № 4–5. – С. 15–21.
16. Шмелева Т.В. Семантический синтаксис : [лекции из курса «Современный русский язык»] / Т.В. Шмелева ; Красноярский гос. ун-т. – Красноярск, 1994. – 46 с.
17. Laenzlinger Ch. Comparative Studies in Word Order Variation: Adverbs, pronouns, and clause structure in Romance and Germanic / Ch. Laenzlinger // Linguistik Aktuell / Linguistics Today. – Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1998. – 371 p